

**ЗАСАГЛАЛЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД БА
МОНГОЛ УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ:
ЗАСАГЛАЛ, ТҮҮНИЙГ ХЭМЖИХ НЬ**

(Тойм судалгаа)

Д.Халиун

АГУУЛГА

САЙН ЗАСАГЛАЛЫН ОЛОН УЛСЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

1.ДЭЛХИЙН НИЙТИЙН ЗАСАГЛАЛЫН ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ

- 1.1.Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт ба Монгол Улс
Бүс нутгийн тойм:
- 1.2.Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага
- 1.3.Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/терроризмгүй байх
- 1.4.Засгийн газрын үр нөлөө
- 1.5.Зохицуулалтын чанар
- 1.6.Эрх зүйт ёс
- 1.7.Авлигын хяналт

2.АВЛИГЫН ТӨСӨӨЛЛИЙН ИНДЕКС

- 2.1.Авлигын төсөөллийн индексийн талаар
Бүс нутгийн тойм:
- 2.2.Авлигын төсөөллийн индекс ба Монгол Улс

3.“БИЗНЕС ЭРХЛЭХҮЙ” ТАЙЛАН

- 3.1.Бизнес эрхлэхүй тайлангийн талаар
Бүс нутгийн тоймууд

4.ХҮНИЙ ХӨГЖЛИЙН ИНДЕКС

- 4.1.Хүний хөгжлийн индексийн талаар
- 4.2. Монгол Улсын үзүүлэлт

5.БЕРТЕЛСМАНЫ ШИЛЖИЛТИЙН ИНДЕКС

- 5.1.Бертелсманы Шилжилтийн индексийн талаар
- 5.2.Бертелсманы Шилжилтийн индекс ба Монгол Улс

УИН.МН
СУДАЛГААНЫ САН

6.ЭРХ ЗҮЙТ ЁСНЫ ИНДЕКС

6.1.World Justice Project байгууллагын Эрх зүйт ёсны индексийн талаар

6.2.Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улс

7.ЦАХИМ ЗАСАГЛАЛЫН ХӨГЖЛИЙН ИНДЕКС

7.1.Цахим засаглалын хөгжлийн индексийн талаар

7.2.Цахим засаглалын хөгжлийн индекс ба Монгол Улс

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт ба Монгол Улс, 1996-2021 он

Хүснэгт 2. Авлигын төсөөллийн индекс ба Монгол Улс, 2012-2022 он

Хүснэгт 3. Монгол Улсын Авлигын төсөөллийн индексийн тооцоонд ашигласан эх сурвалж

Хүснэгт 4. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улс (2016-2022 он)

Хүснэгт 5. Цахим засаглалын хөгжлийн индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт (2004-2022 он)

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. Монгол Улсын Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт, (1996-2021 он)

Зураг 2. Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага (1996-2021 он)

Зураг 3. Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/терроризмгүй байх (1996-2021 он)

Зураг 4. Засгийн газрын үр нөлөө (1996-2021 он)

Зураг 5. Зохицуулалтын чанар (2021 он)

Зураг 6. Эрх зүйт ёс (1996-2021 он)

Зураг 7. Авлигын хяналт (1996-2021 он)

Зураг 8. Авлигын төсөөллийн индекс, Транспэрэнси Интернэшнл (2022 он)

Зураг 9. Бертелсманы Шилжилтийн индексийн Засаглалын үзүүлэлт, Монгол Улс (2022 он)

Зураг 10. Бертелсман сангийн Шилжилтийн индексийн Засаглалын үзүүлэлт, Монгол Улс (2022 он)

Зураг 11. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улсын дэд үзүүлэлт (2022 он)

Зураг 12. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улсын эрэмбэ (2022 он)

Зураг 13. Эрх зүйт ёсны индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт, Зүүн Ази ба Номхон далайн бүс нутгийн хувьд (2022 он)

Зураг 14. Эрх зүйт ёсны индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт, дундаас доогуур орлоготой орнуудын хувьд (2022 он)

UIN.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ЗАСАГЛАЛЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД БА МОНГОЛ УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ: ЗАСАГЛАЛ, ТҮҮНИЙГ ХЭМЖИХ НЬ

Засаглал гэдэг нь анх [*kubernáo*] буюу “залуурдах, жолоодох” гэсэн утгатай грек үгнээс гарч латин болон бусад хэлэнд шилжсэн байна. “Засаглах” гэдгийг толь бичигт “үйл ажиллагаа, харилцаа, бодлого, чиг үүргийг чиглүүлэх, хянах”, “хязгаарлалт хийх, зохицуулах, чиглүүлэх, захирах” хэмээн тодорхойлсон бол “засаглал”-ыг “төр засаг, хяналт, эрх мэдэл” гэжээ.⁹³

Харин НҮБХХ-оос **сайн засаглал**ын шинж байдлыг иргэдийн өргөн оролцоог хангах, эрх зүйт ёсонд үндэслэн шийдвэр гаргах, засгийн газрын үйл ажиллагаа ил тод явагдах, иргэдийн хэрэгцээ, сонирхолд соргог мэдрэмжтэй байх, бүх иргэдэд тэгш шударгаар хандах, төрийн сангийн эх үүсвэрийг үр ашигтай, үр нөлөөтэй зарцуулах, улс төрийн хариуцлагатай байх, хөгжлийн төлөвлөлтөө алсын хараатай харах явдал хэмээн тодорхойлсон байна.⁹⁴

Сүүлийн үед засаглалын үнэлгээ нь зөвхөн эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгүүд төдийгүй донор байгууллага, улс орнуудын хувьд чухал байр суурийг эзэлж байна. Засаглалын үзүүлэлт, төлөв байдлыг тодорхойлоход чиглэсэн судалгаа ийнхүү өргөжин тэлэхэд хэд хэдэн хүчин зүйл нөлөөлсөн гэж үздэг. Үүнд 1980-90-ээд онд хөгжиж буй орнуудад гадаадын хөрөнгө оруулалт хэд дахин нэмэгдсэн, олон арван улс ардчилалд шилжиж эхэлснээр улс төрийн хөгжлийн асуудалд илүү анхаарал хандуулах болсон, мөн 1980-аад онд дэлхий дахинд хөгжилд хандах хандлага өөрчлөгдсөн, тухайлбал, эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн салбарын хөгжил, байгаль орчны тогтвортой байдлын зэрэгцээ улс орны хөгжилд удирдлагын болон засаглалын хүчин зүйлийн гүйцэтгэх үүргийг чухалчлан үзэх болсон зэргийг нэрлэж болно.⁹⁵

⁹³ Ц.Даваадулам. (2010). Засаглалын үзэл баримтлал, нэр томъёоны тайлбар толь бичиг. “Засаглалын үзэл баримтлал төрийн удирдлагын шинжлэх ухаанд 1980-аад оны сүүлч, 1990-ээд оны эхнээс нэвтэрч эхэлсэн байна. НҮБХХ засаглалыг төр, иргэний нийгэм, хувийн хэвшлийн хоорондын харилцаагаар дамжуулан улс орон өөрийн нийгэм, улс төр, эдийн засгийн харилцаагаа зохицуулах эрхэмлэх зүйлс, бодлого, институцийн тогтолцоо хэмээн тодорхойлжээ. Засаглал нь иргэд болон нийгмийн бүлгүүд ашиг сонирхол, өөр хоорондын ялгаатай байдлаа илэрхийлэх, хуулиар олгогдсон эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх механизм, үйл явцаас бүрддэг. Энэ нь бас хувь хүн, байгууллага, компаниудын үйл ажиллагаанд зарим төрлийн хязгаарлалт тогтоох, эсвэл урамшуулал бий болгох дүрэм журам, институт, практикийг бий болгодог.

Дэлхийн банк (1992) засаглалыг улс төрийн дэглэмийн хэлбэр, улс орныг хөгжүүлэх нийгэм эдийн засгийн эх үүсвэрийг захиран зарцуулах эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх үйл явц, засгийн газрын бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх, чиг үүргээ гүйцэтгэх чадавх хэмээн тодорхойлсон байна.

Жосеф Ни ‘Даяаршиж буй нийгэм дэх засаглал’ (2000) номдоо засаглалыг ‘аливаа нэг бүлгийн хамтын үйл ажиллагааг чиглүүлэх, эсвэл хязгаарлах албан болон албан бус үйл явц, институци’ гэж тодорхойлоод энд төр засаг нь эрх мэдлийг хэрэгжүүлж, албан ёсны үүргийг бий болгодог. Засаглалыг хэрэгжүүлэх субъект нь дан ганц төр засаг биш, засаглал бий болгохын тулд хувийн компани, төрийн бус байгууллага, тэдгээрийн холбоод бүгд, ихэнх тохиолдолд засгийн газрын байгууллагуудтай хамтран, заримдаа бие даасан хэлбэрээр оролцдог гэжээ.”

⁹⁴ Мөн тэнд.

⁹⁵ П.Доржсүрэн. (2008). Засаглалын төлөв байдлыг хэмжихүй. *Шинэ Толь*, 62. <https://academy.edu.mn/content/626208-2/>

Засаглалын үнэлгээ нь засаглалын төлөв байдалд гарч буй алдаа дутагдал, ахиц дэвшлийг үнэлэхэд ашиглаж болох томоохон арга хэрэгсэл юм. Иймд засаглалын үнэлгээний аргачлал боловсруулах, үнэлгээ хийх үйл ажиллагааг Засгийн газрууд, хандивлагч байгууллагууд, улс орон, иргэний нийгмийн байгууллагууд дэмжин, санхүүжүүлж байна.⁹⁶

Өдгөө засаглалын багц үзүүлэлтээр улс орнуудыг байр эзлүүлэн дүгнэх, тухайн улс оронд гарч буй засаглалын өөрчлөлтийг судлах зориулалт бүхий аргыг багтаасан олон төрлийн аргачлал, глобал индексүүд бий болоод байна.

Эдгээр индекс, үнэлгээний хамгийн чухал давуу тал бол тэдгээрийн хараат бус байдал болон нэг улсын тодорхой үзүүлэлтийн өсөлт, хөгжлийн хандлагын динамикийг харах, түүнчлэн бусад улс орнуудыг өөр хооронд нь харьцуулах боломж юм. Эдгээр давуу талууд нь олон улсын үнэлгээний сул тал болох үндэсний онцлогийг харгалзан үзэх боломжгүй байдлыг нөхдөг гэж үздэг байна.⁹⁷

Судлаачид засаглалыг хэмжихээр боловсруулсан үзүүлэлтийг янз бүрээр ангилсан байдаг. Тухайлбал, 2007 онд Их Британид төвтэй *ODI* буюу Далайн чанад дахь хөгжлийн институтээс Засаглалын үнэлгээнүүдийг үнэлгээ хийх санаачилгыг гаргасан субъектээр бүлэглэх зарчмыг санал болгосон юм.⁹⁸ Үүнд:

1. Судалгааны бие даасан байгууллагуудын санаачилсан үнэлгээ. Тухайлбал, Ардчилал болон сонгуульд туслах олон улсын хүрээлэн (*IDEA*)-ийн Ардчиллын үнэлгээ (*Global State of Democracy Initiatives*)⁹⁹, Фрийдом Хаус байгууллагын Дэлхийн эрх чөлөөний индекс (*Freedom in the World*)¹⁰⁰, Бертелсманы сангийн Бертелсманы Шилжилтийн индекс, Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагаас гаргадаг Авлигын талаарх төсөөллийн индекс (*Corruption Perceptions Index*), Дэлхийн шударга ёсны төсөл (*World Justice Project*) олон улсын иргэний нийгмийн байгууллагаас эрхлэн гаргадаг Эрх зүйт ёсны индекс (*Rule of Law Index*).

⁹⁶ П.Доржсүрэн. (2010). Засаглалын үнэлгээ, үзүүлэлтийн төрөл. *Шинэ Толь*, 69. <https://academy.edu.mn/content/691069-2/>

⁹⁷ Бычкова, С. Г. (2022). *Социальная статистика*. Издательство Юрайт.

⁹⁸ П.Доржсүрэн. (2010). Засаглалын үнэлгээ, үзүүлэлтийн төрөл. *Шинэ Толь*, 69. <https://academy.edu.mn/content/691069-2/>

⁹⁹ <https://idea.int/democracytracker/country/mongolia>

¹⁰⁰ АНУ-ын Вашингтон хотноо төвтэй ардчилал, хүний эрх, улс төрийн эрх чөлөөний төлөөх олон улсын “Freedom House” ашгийн бус байгууллагаас гаргадаг “Freedom in the World” буюу Дэлхийн эрх чөлөөний нөхцөл байдлын үнэлгээний тайлангаа 50 дахь жилдээ гаргаж байгаа бөгөөд уг тайлангаас үзвэл Манай улс уг судалгаагаар сүүлийн 7 жил тасралтгүй ардчилал, эрх чөлөөтэй оронд тооцогдож байна. Тухайлбал, Монгол Улс 2014-2023 онд 84-86 оноо авсан байна. 2023 оны хувьд (улс төрийн эрх чөлөөний үзүүлэлтээр 40, иргэний эрх чөлөөгөөр 60 оноо буюу боломжит хамгийн өндөр оноог авахаас) улс төрийн эрх чөлөөний үзүүлэлтээр 36, иргэний эрх чөлөөгөөр 48 оноо, нийт 84 оноо авсан байна. <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2023&country=MNG>

2. Олон талт хамтын ажиллагаанд оролцогч байгууллагуудын санаачилсан үнэлгээ. Тухайлбал, НҮБХХ-ийн Засаглалын үзүүлэлтүүд төсөл (*UNDP's Governance Indicators Project*), Дэлхийн банкны Дэлхий дахины засаглалын үзүүлэлтүүд (*The Worldwide Governance Indicators*).
3. Хоёр талын хамтын ажиллагааны байгууллагуудаас санаачилсан үнэлгээнүүд. Тухайлбал, АНУ-ын Хөгжлийн Агентлагийн Ардчилал, засаглалын үнэлгээ, Их Британийн Олон улсын хөгжлийн газрын Улс орны засаглалын үнэлгээ, Данийн Засаглал, авлигын стратегийн үнэлгээ, Шведийн олон улсын хөгжил хамтын ажиллагааны агентлаг (*SIDA*)-ийн зөрчилдөөний шинжилгээ.

САЙН ЗАСАГЛАЛЫН ОЛОН УЛСЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

1.ДЭЛХИЙН НИЙТИЙН ЗАСАГЛАЛЫН ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ

Дэлхийн банкны Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт (*Worldwide Governance Indicators*) нь 1996 оноос хойш засаглалын зургаан үндсэн шалгуур үзүүлэлтээр дэлхийн улс орнуудын төрийн удирдлагын чанар, үр ашгийн чиглэлээр гаргасан ололт амжилтыг үнэлэн хэмжиж иржээ. Үндсэн зургаан шалгуур үзүүлэлтэд дараах шалгуур багтаж байна.¹⁰¹ Үүнд:

- Эрх мэдэлтнүүдийг сонгох, солих үйл явцтай холбоотой:
  - Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага (*Voice and Accountability*)
  - Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/ терроризмгүй байх (*Political Stability and Absence of Violence/Terrorism*)
- Засгийн газрын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадавхтай холбоотой:
  - Засгийн газрын үр нөлөө (*Government Effectiveness*)
  - Зохицуулалтын чанар (*Regulatory Quality*)
- Хоорондын харилцааг нь зохицуулагч институцэд иргэд болон төрийн зүгээс хүндэтгэлтэй хандах байдалтай холбоотой:
  - Эрх зүйт ёс (*Rule of Law*)
  - Авлигын хяналт (*Control of Corruption*)

¹⁰¹ Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь дэлхийн 200 гаруй улс орны засаглалын чанарыг 30 гаруй олон улсын нэр хүнд бүхий байгууллагын 400 орчим хувьсагч дээр тулгуурлан хэмждэг. Тухайлбал, Дэлхийн эдийн засгийн форумын Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан, Латинбарометр, Афробарометр, Фрийдом хаус, Хил хязгааргүй сэтгүүлчид, Улс төрийн эрсдэлийн үйлчилгээ зэрэг төрийн, хувийн, төрийн бус байгууллага, шинжээч, экспертүүд зэрэг маш олон сурвалжаас мэдээллийн эх үүсвэрээ авдаг.

Дээрх шалгуур үзүүлэлтүүд нь 1996-2002 оны хооронд хоёр жил тутамд шинэчлэгдэж байсан бол 2002 оноос хойш жил бүр шинэчлэгдэх болжээ.¹⁰²

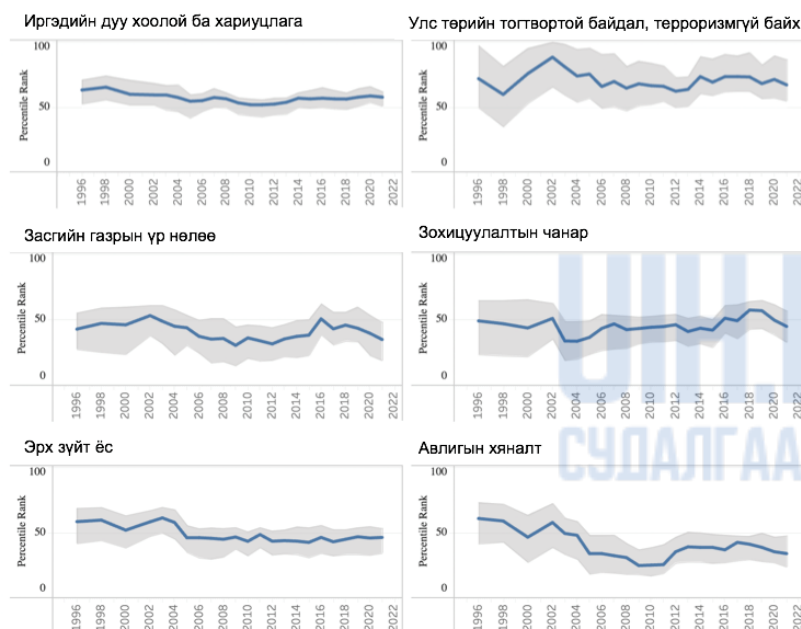
1.1. Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт ба Монгол Улс

Хүснэгт 1. Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт ба Монгол Улс, 1996-2021 он

(үзүүлэлт нь 1-100 хүртэл ба 100 гэх утга руу дөхөх тусам засаглалын чанар сайн байгааг илтгэнэ)

	1.Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага	2.Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/терроризмгүй байх	3.Засгийн газрын үр нөлөө	4.Зохицуулалтын чанар	5.Эрх зүйт ёс	6.Авлигын хяналт
1996	63.00	71.81	42.62	48.91	58.29	60.75
2000	59.70	75.66	45.90	43.48	51.74	46.28
2004	57.21	73.79	44.78	33.33	57.69	47.78
2008	56.25	64.42	35.44	42.23	44.71	30.58
2012	52.11	62.09	31.28	45.97	43.19	35.07
2016	56.65	73.33	50.48	50.96	46.15	36.54
2020	58.45	71.23	39.42	49.52	45.67	35.10
2021	57.49	66.98	34.62	44.71	46.15	33.65

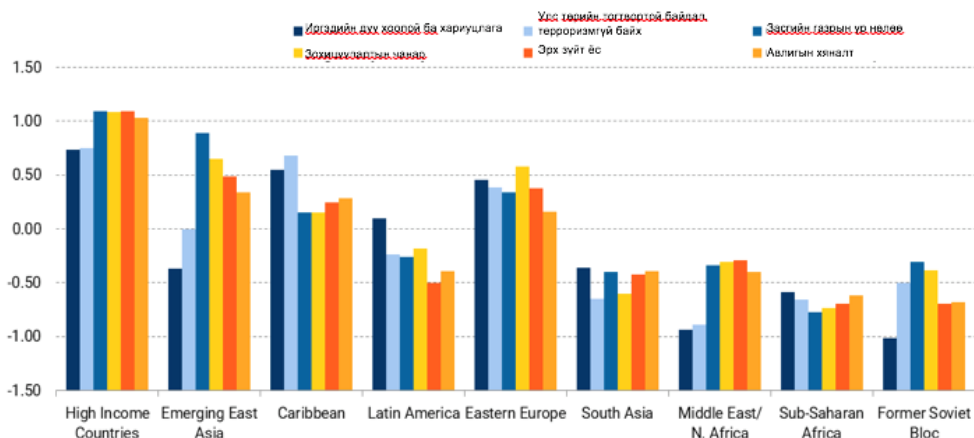
Зураг 1. Монгол Улсын Дэлхийн нийтийн засаглалын шалгуур үзүүлэлт, 1996-2021 он

Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

¹⁰² Анхны шалгуур үзүүлэлт 1996 онд танилцуулагдаж байх үед эх сурвалжийн тоо 10 хүрэхгүй байсан бол жил ирэх тусам нэмэгдсэн байна. Дэлхийн банкнаас хамгийн сүүлд 2021 оны шалгуур үзүүлэлтүүдийг албан ёсоор гаргаж ирсэн байна.

Бүс нутгийн тойм:

Notes: Eastern Europe refers to the former socialist Central & Eastern European countries. Emerging East Asia refers to China, Hong Kong, Indonesia, the Republic of Korea, Malaysia, Philippines, Singapore, Thailand, and Vietnam. Belize, Suriname, French Guiana and Guyana were assigned to the Caribbean group of countries. High Income countries comprise those whose income per capita is above US\$12,696 according to World Bank classification and income per capita data. Source for the calculation of WGI average scores: Worldwide Governance Indicators <http://www.govindicators.org>

BROOKINGS

Эх сурвалж: <https://www.brookings.edu/articles/its-complicated-lessons-from-25-years-of-measuring-governance/>

1.2. Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага

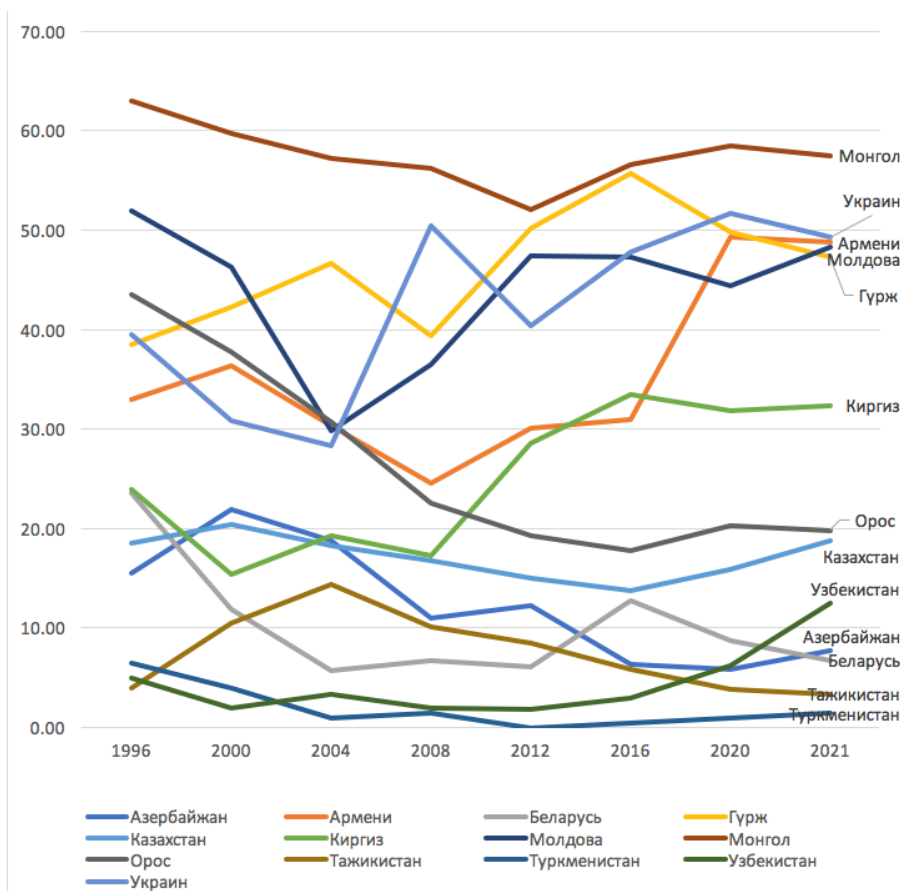
Тухайн улс орны иргэд төр засгаа сонгох үйл явцад оролцож чадаж байгаа эсэх, түүнчлэн үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх, чөлөөт хэвлэл мэдээлэл байгаа эсэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг хүснэгтээр авч үзвэл дараах байдалтай байна. Энэхүү хэсгийг Скандинав болон Баруун Европын орнууд тогтмол тэргүүлж ирсэн байна. Манай хоёр хөршийн хувьд улс төрийн дотоод нөхцөл байдалтай холбоотойгоор үнэлгээ багатай гарчээ. Монгол Улсын хувьд 2021 онд 206 орноос 89 дүгээр байранд орж, өмнөх жилээс 2 байр доошилсон байна.

Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад тэргүүлэх байр эзэлсэн байна. (Зураг 2)

Манай улсын хувьд энэ шалгуур үзүүлэлтээр 1996 онд анх 63.0 оноо авч байсан бол 2011 онд хамгийн бага 51.64 оноо, 1998 онд 65.17 хамгийн өндөр үнэлгээг авчээ.

Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага шалгуур үзүүлэлтээр манай улс харьцангуй тогтвортой, хэлбэлзэл багатай үнэлгээ авч иржээ. Тухайлбал, 2014 оноос хойш тогтмол 56-аас дээш оноо авч байна.

Зураг 2. Иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлага (1996-2021 он)

Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

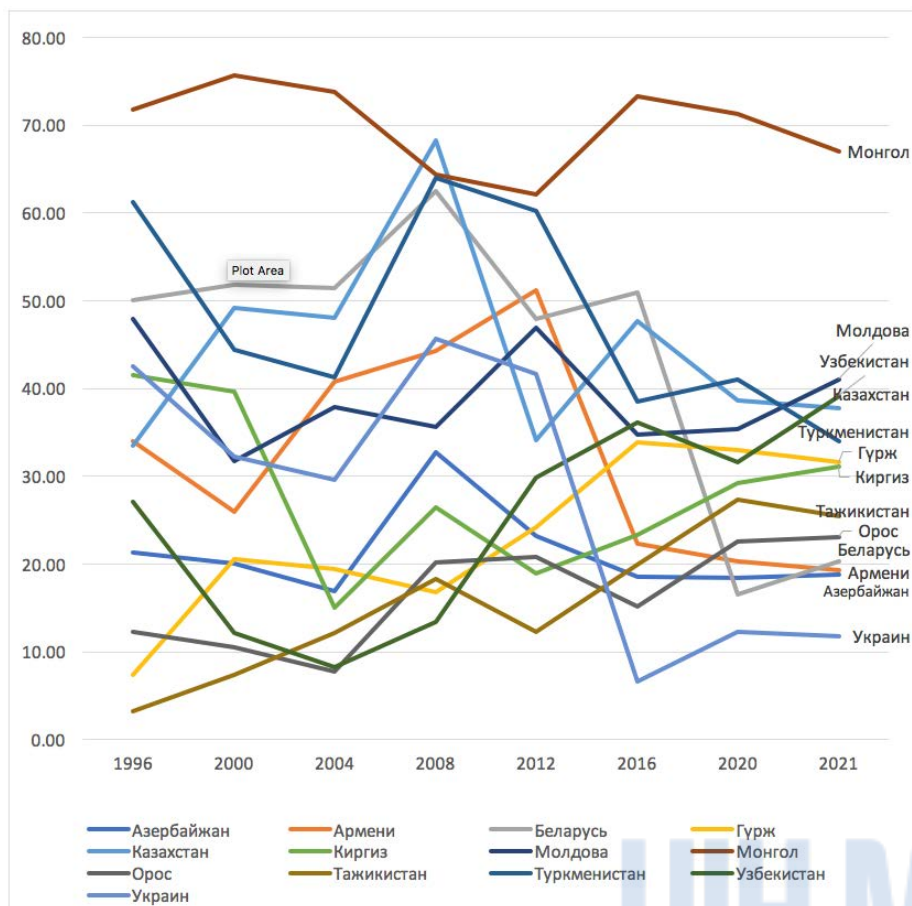
1.3. Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/терроризмгүй байх

Улс төрийн тогтворгүй байдал, төрийн эрх мэдлийг үндсэн хуулийн бус аргаар, эсхүл хүчээр булаан авах, терроризм гарах магадлал, нөхцөлтэй холбоотой шалгуур үзүүлэлтийг хүснэгтээр харвал дараах байдалтай байна. Шалгуур үзүүлэлтийн хувьд Баруун Европын хамгийн жижиг газар нутагтай орнууд тэргүүлж байна. Манай улсын хувьд 2021 оны байдлаар тус шалгуур үзүүлэлтээр харьцангуй өндөр үнэлгээ авч 212 улсаас 71 дүгээр байранд орсон бол өмнөх оноос 9 байр ухарсан байна.

Манай улсын хувьд 1996 онд анх 71.81 үнэлгээ авч байсан бөгөөд 2017 он хүртэл хугацаанд шалгуур үзүүлэлтүүдийн хувьд харьцангуй хэлбэлзэлтэй явж иржээ. 2002 онд Монгол Улс хамгийн тайван буюу 88.36 оноо авч байсан бол хамгийн тогтворгүй гэх үнэлгээг 1998 онд 59.57

оноогоор авчээ. Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад тэргүүлэх байр эзэлсэн байна. (Зураг 3)

Зураг 3. Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл/терроризмгүй байх (1996-2021 он)

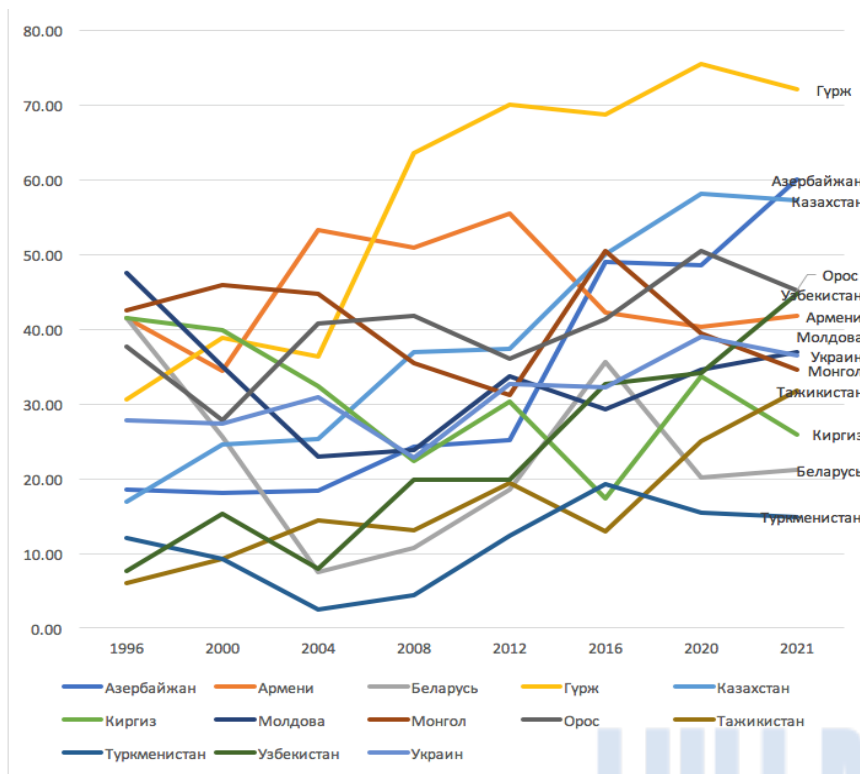
Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

1.4. Засгийн газрын үр нөлөө

Төрийн үйлчилгээ, төрийн албаны чанар, түүний улс төрийн нөлөөллөөс ангид байгаа эсэх, бодлого боловсруулалт, хэрэгжилтийн чанар, Засгийн газрын бодлогод тавих хяналт, хариуцлагын шалгуур үзүүлэлтийг хүснэгтээр харвал дараах байдалтай байна. Жагсаалтыг Сингапур Улс тэргүүлж, Баруун Европ тэр дундаа Скандинавын орнууд эхний байранд жагсжээ. Манай улсын хувьд 2021 оны байдлаар хоёр хөрш болон бүс нутгийн орнуудаасаа үнэлгээ доогуур гарч 209 оноос 137 дугаар байранд жагсаж өмнөх оныхоос 10 байраар ухарсан байна.

Манай улсын хувьд анх 1996 онд 42.62 оноо авсан, 2002 онд хамгийн өндөр буюу 52.97 оноо авч байсан бол хамгийн муу үнэлгээг 2009 онд 30.14 оноогоор авчээ. Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад Гүрж, Азербайжан, Казахстан, Орос, Узбекистан, Арменийн дараа орсон бол Молдова, Украинтай нэг түвшинд, Тажикистан, Киргиз, Беларусь, Туркменистан улсуудаас өндөр оноо авчээ. (Зураг 4)

Зураг 4. Засгийн газрын үр нөлөө (1996-2021 он)

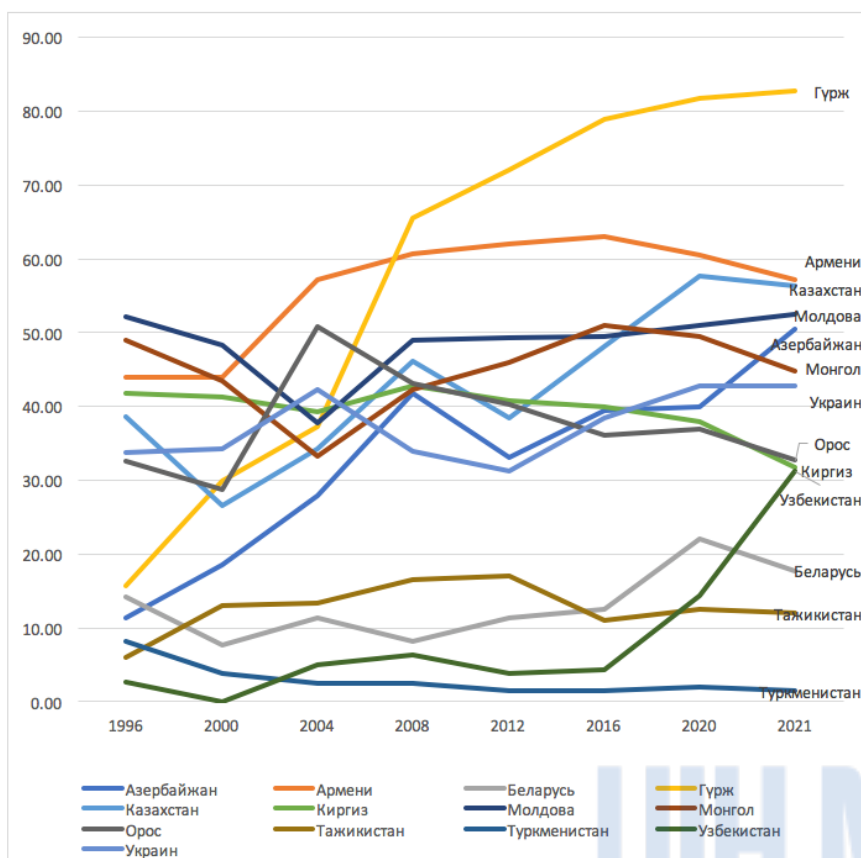
Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wqi/Home/Reports>

1.5. Зохицуулалтын чанар

Засгийн газрын зөв бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадвар болон хувийн хэвшлийг дэмжих, эрх зүйн таатай орчин, зах зээлийн чөлөөт эдийн засагт харшлах арга хэмжээтэй холбоотой шалгуур үзүүлэлтүүдийг хүснэгтээр харвал дараах байдалтай байна. Жагсаалтыг Сингапур, Шинэ Зеланд улсууд тэргүүлж Баруун Европын орнууд болон БНХАУ-ын Хонконг, Макао удаалсан байна. Манай улсын хувьд 2021 онд 209 орноос 116 дугаар байранд орсон нь өмнөх оноос 10 байр ухарсан үзүүлэлт юм. Монгол Улсын хувьд анх 1996 онд 48.91 оноо авч байсан бол 2004 онд

хамгийн бага буюу 33.33 оноо, 2018 онд хамгийн өндөр 57.21 оноо авч байжээ. 2021 онд 44.71 оноо авсан өмнөх жилээс 4.8 оноогоор буурчээ. Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад Гүрж, Армени, Казахстан, Молдова, Азербайжаны дараа орсон бол Орос, Киргиз, Узбекистан, Беларусь, Тажикистан, Туркменистанаас өндөр оноо авчээ. (Зураг 5)

Зураг 5. Зохицуулалтын чанар (2021 он)

Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

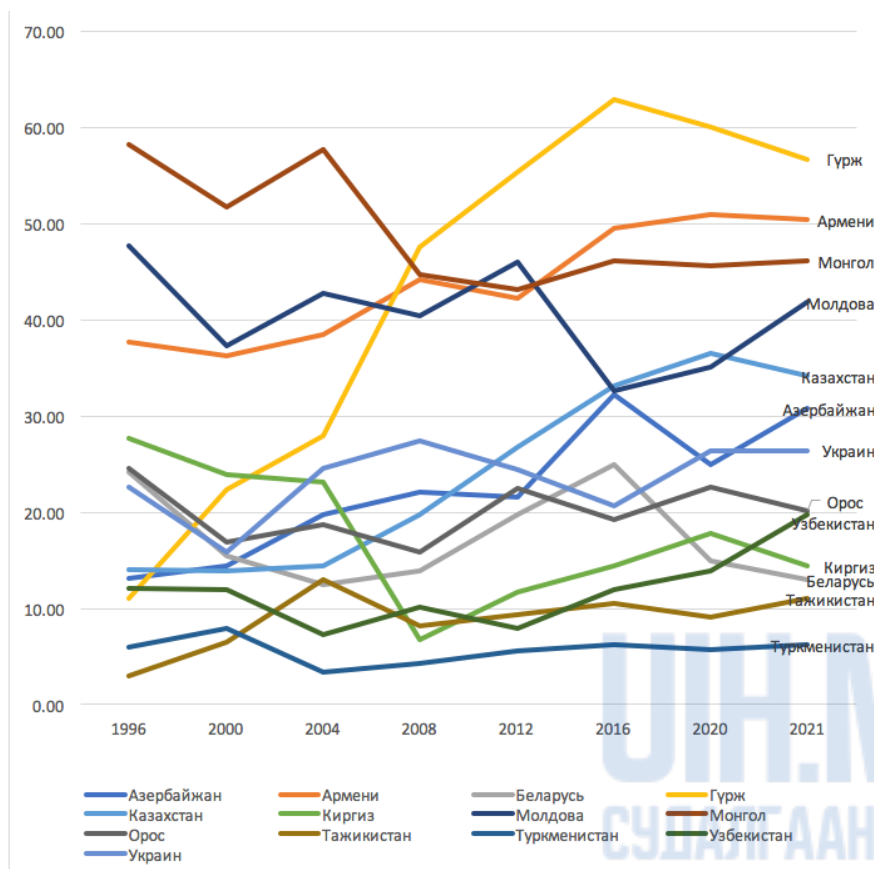
1.6. Эрх зүйт ёс

Нийгмийн дүрэм журмыг сахих итгэл үнэмшлийн хэр хэмжээ, гэрээний хэрэгжилт, өмчлөх эрх, цагдаа болон шүүхийн чанар, гэмт хэрэг, хүчирхийлэл гарах магадлалын шалгуур үзүүлэлтийг хүснэгтээр харвал дараах байдалтай байна. Жагсаалтыг Скандинав болон Баруун Европын орнууд түүнчлэн Сингапур Улс тэргүүлж байгаа бөгөөд манай улсын хувьд 2021 онд 209 орноос 113 дугаар байранд жагссан нь өмнөх оноос 1 байраар өссөн үзүүлэлт юм.

Манай улсын хувьд анх 1996 онд 58.29 оноо авч байсан бөгөөд 2015 онд хамгийн бага буюу 42.31 оноо, 2003 онд хамгийн өндөр буюу 61.19 оноо тус тус авч байжээ. 1996-2004 онд харьцангуй өндөр буюу 51-61 оноотой байсан бол 2005 оноос хойш 42-48 оноо авч байна.

Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад Гүрж, Армени улсуудын дараа орсон бол Молдова, Казахстан, Азербайжан, Орос, Узбекистан, Киргиз, Беларусь, Тажикистан, Туркменистанаас өндөр оноо авчээ. (Зураг 6)

Зураг 6. Эрх зүйт ёс (1996-2021 он)

Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

1.7. Авлигын хяналт

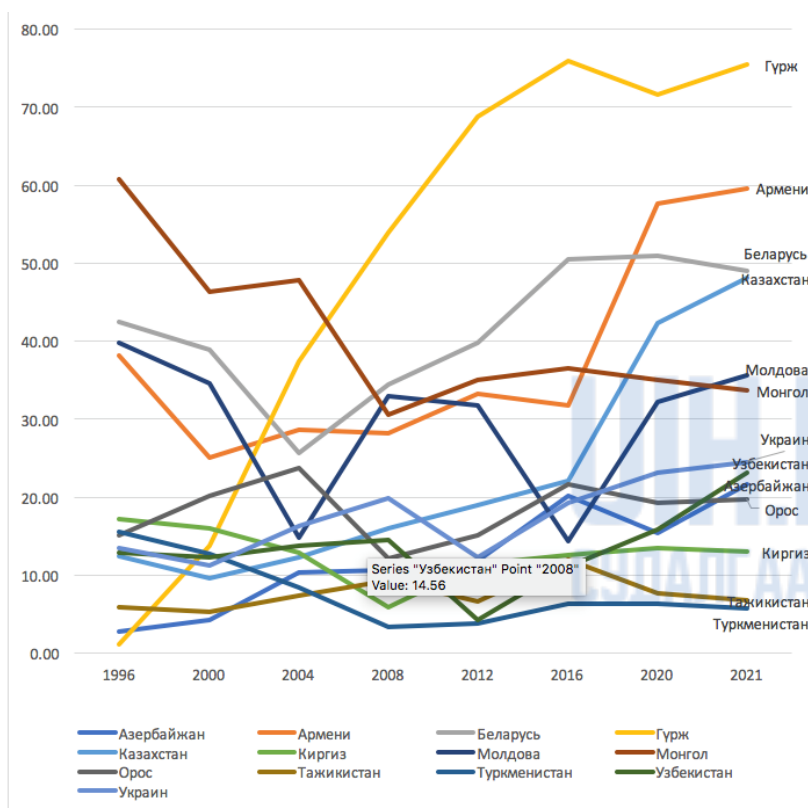
Хувийн зорилгоор төрийн эрх мэдлийг ашиглаж буй байдал, жижиг болон том хэмжээний авлигын хэлбэрүүд, улс төрийн өндөр түвшинд авлига байгаа эсэх, авлига дахь элитүүдийн оролцооны түвшин, авлигын эдийн

засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөө зэрэг шалгуур үзүүлэлтүүдийг хүснэгтээр харвал дараах байдалтай байна. Жагсаалтыг Дани Улс тэргүүлж, Скандинавын орнууд удаалжээ. Манай улсын хувьд 2021 онд 214 орноос 139 дүгээр байранд орсон нь өмнөх оноос 3 байраар ухарсныг харуулж байна.

Монгол Улсын хувьд анх 1996 онд 60.75 оноо авч байсан бөгөөд 2009 онд хамгийн бага 24.40 оноо, 1996 онд хамгийн өндөр 60.75 оноо тус тус авч байжээ. Монгол Улсын хувьд 2002-2011 он хүртэл шалгуур үзүүлэлт тогтмол унасаар 25.12 оноо авч 2012 онд 10 оноогоор нэмэгдэн 35.07 оноо авсан байна.

Манай улсын хувьд энэхүү шалгуур үзүүлэлтээр ижил төстэй пост-социалист зарим орнуудтай харьцуулахад Гүрж, Армени, Беларусь, Казахстан, Молдова улсуудын дараа орсон бол Узбекистан, Азербайжан, Орос, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан улсуудаас өндөр оноо авчээ. (Зураг 7)

Зураг 7. Авлигын хяналт (1996-2021 он)

Эх сурвалж: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

2. АВЛИГЫН ТӨСӨӨЛЛИЙН ИНДЕКС

2.1. Авлигын төсөөллийн индексийн талаар

Авлига нь улс орны газар зүйн байршил, нийгэм-эдийн засаг, улс төр, соёлын зэрэг маш олон хүчин зүйлээс хамаардаг цогц үзэгдэл учир шууд хэмжих боломжгүй хувьсагч юм. Тиймээс авлигыг хэмжихэд чиглэсэн олон янзын судалгаа, индексийн тоо, ялангуяа, сүүлийн арван жилд асар хурдацтай нэмэгдсэн.

Авлигын түвшний талаарх бодит мэдээллийг олж авахад төвөгтэй байдаг бөгөөд улс орны болон цаашлаад дэлхийн түвшинд авлигын бодит түвшинг үнэн зөв тооцдог хэмжүүрийн систем хараахан бүрдээгүй байна. Учир нь авлигыг бүс нутаг, үндэсний болон дэлхийн хэмжээнд хэмжиж, мэдээлэл цуглуулахад төсөөллийн судалгааг голчлон ашигладаг. Тиймээс одоогийн судалгаа, индексүүд нь авлигын талаарх төсөөллийн хэмжүүр юм.

Авлигын талаар олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн төсөөллийн судалгааны нэг нь ХБНГУ-ын Берлин хотноо төвтэй “Транспэрэнси Интернэшнл” олон улсын төрийн бус байгууллагаас 1995 оноос хойш жил бүр гаргадаг Авлигын төсөөллийн индекс (*Corruption Perception Index*) юм.

Авлигын төсөөллийн индекс бол мэргэжилтнүүдийн үнэлгээ болон санал асуулгын дүнгээр тодорхойлсон төрийн байгууллагын авлигын түвшингээр нь улс орнуудыг эрэмбэлдэг индекс юм. Энэ нь нэгдмэл аргачлал бүхий бие даасан судалгаа биш, харин АНУ, ХБНГУ, Их Британи, Швейцар, Хонконгод байрлан үйл ажиллагаа явуулдаг 13 байгууллага (Монгол Улсын хувьд 9 эх сурвалж)-ын судалгаа, үнэлгээний зарим буюу авлига, түүнд холбогдох хэсгийн үзүүлэлтийг сонгон авч тодорхой аргачлалын дагуу дэлхийн 180 улс орон (1995 онд 41 улс)-ыг 0-100 оноогоор үнэлдэг индекс юм. Индексийн 0 оноо нь хамгийн өндөр авлигатай, 100 оноо нь цэвэр гэсэн утгатай.

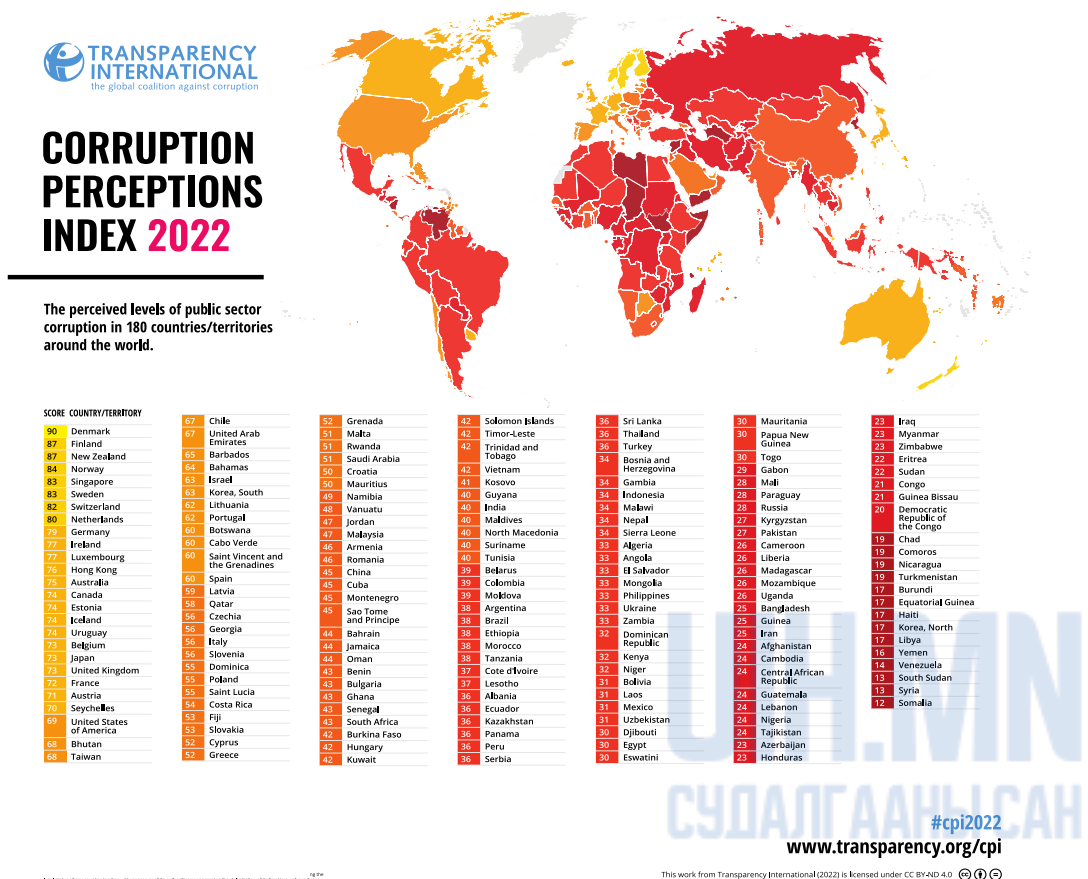
Авлигын индекс:

- Улсын төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулж байгаа эсэх;
- Төрийн нийтийн албан хаагч албан тушаалаа урвуулан ашиглаж байгаа эсэх;
- Төр засаг нь авлигын эсрэг үр дүнтэй тэмцэж, шударга байдлыг төрийн салбарт хэрэгжүүлж байгаа эсэх;
- Авлигын хэрэгт холбогдсон төрийн албан тушаалтанд хариуцлага тооцож байгаа эсэх;
- Авлигыг мэдээлсэн шүгэл үлээгч, сэтгүүлч нарыг хамгаалсан хууль эрх зүйн орчин гэх мэтчилэн асуудлыг хамааруулан хэмждэг

бол авлига авсан өгсөн тохиолдол тус бүр, татвараас зугтааж зайлсхийсэн эсэх, хууль бус санхүүгийн гүйлгээ, мөнгө угаах гэмт хэрэг, далд эдийн засаг, тухайн улсын Авлигатай тэмцэх газрын үйл ажиллагаа, үр нөлөө зэргийг хэмждэггүй.

2022 оны хувьд 26 улс тэр дундаа Катар (58), Гватемал (24), Их Британи (73) нь түүхэндээ хамгийн доод оноог авчээ. Харин Дани Улс энэ жилийн индексийг 90 оноо авч тэргүүлэн, Финланд, Шинэ Зеланд Улс 87 оноотойгоор удаалав.

Зураг 8. Авлигын төсөөллийн индекс,
Транспэрэнси Интернэшнл (2022 он)

2017 оноос хойш 10 улсын хувьд АТИ-н оноо нь мэдэгдэхүйц буурсан:

Люксембург (77), Канад (74), Их Британи (73), Австрали (71), Малайз (47), Монгол (33), Пакистан (27), Хондурас (23), Никарагуа (19), Хаити (17) байна. Харин өнгөрсөн 5 жилд 8 улс орны хувьд АТИ-н оноо сайжирчээ.

Тодруулбал: Ирланд (77), Өмнөд Солонгос (63), Армени (46), Вьетнам (42), Мальдив (40), Молдова (39), Ангол (33), Узбекистан (31).

АТИ судалгаанд хамрагдсан 180 улсын 95 хувийнх нь авлигын түвшин бага зэрэг буурсан, зарим бүс нутагт өссөн бол Скандинавын улс оронд авлигын индекс бага болжээ. Түүнчлэн авлигажсан улс оронд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэж чадахгүй байгааг судалгааны үр дүн харуулсан бол Вьетнам, БНСУ нь авлигаа тогтвортой бууруулж чадсан байна.

Бүс нутгийн тойм:

Ази, Номхон далайн бүс нутагт орших улс орнууд дөрөв дэх жилдээ дунджаар 45 оноо авч үнэлэгдсэн байна.¹⁰³ Энэ нь 2022 оны дэлхийн дунджаас “ялимгүй дээгүүр” буюу 43 оноогоор үнэлэгдсэнийг илтгэнэ. Харин Зүүн Европ, Төв Азийн бүс нутгийн улс орнууд дунджаар 35 оноогоор үнэлэгдсэн байна. Төв Азийн таван орноос зөвхөн Казахстан Улс 36 оноогоор үнэлэгдсэн байна. Харин БНАСАУ (17), Туркменистан (19) зэрэг улсууд чансаагаар сүүлийн байрт орсон бол тус бүс нутагт чансаагаараа Шинэ Зеланд (87) тэргүүлж, Сингапур (83) удаалсан нь Ази тивийн орнуудаас хамгийн өндөр оноогоор үнэлэгдсэн байна.

Тогтворгүй байдал, ардчилал, хүний эрхэд халдсан хориг, хязгаарлалт тавих явдал үргэлжилсэн нь иргэний орон зай, үндсэн эрх чөлөөг хязгаарлаж, халдаж байна гэж Транспэрэнси Интернэшнл тэмдэглэв. Түүнчлэн тус байгууллага (Транспэрэнси Интернэшнл)-ын зүгээс “эл хандлага үлэмж даамжирсаар Ази, Номхон далайн янз бүрийн орнуудад авторитаризм нэмэгдэх шалтгаан болж, улмаар иргэний нийгмийн “хоточ нохой”-н үүргийг сулруулж, олон удирдагчид авлигатай тэмцэх хүчин чармайлтаас илүүтэйгээр эдийн засгаа сэргээхийг урьтал болгох болсон гэж дурджээ.

2.2. Авлигын төсөөллийн индекс ба Монгол Улс

Монгол Улс авлигын индексээр 2012 онд 36 оноо авч, 176 улсаас 94 дүгээрт, 2016 онд 87 дугаарт, 2020 онд 111 дүгээрт, 2021 онд 110 дугаарт эрэмбэлэгдсэн байна.

Манай улсын хувьд 2014-2015 онд хамгийн сайн үзүүлэлт буюу 39 оноо авч байсан бол 2022 оны “Авлигын төсөөллийн индекс”-ээр 33 оноо авч, 2018 оноос хойш тасралтгүй буурсан 10 улсын тоонд орсон байна. Тус үзүүлэлт нь өмнөх оноос зургаан байр ухарсан үзүүлэлт бөгөөд нийт

¹⁰³ <https://iaac.mn/post/104857>

180 улсаас 116 дугаарт бичигдэж байна.¹⁰⁴ Транспэрэнси Интернэшнл байгууллага “Өнгөрсөн жил Монгол Улс авлигатай тэмцэх тогтолцоогоо сэргээхийн тулд зарим нааштай алхмуудыг хийсэн боловч авлигын эрсдэлтэй тэмцэх арга хэмжээ нь төдийлөн хангалттай байсангүй” хэмээн тайландаа тэмдэглэсэн байна.

Хүснэгт 2. Авлигын төсөөллийн индекс ба Монгол Улс, 2012-2022 он

(АТИ нь улс орны засаг төрийн байгууллагын авлигын төсөөллийг 0 /маш их авлигатай/-ээс 100 /маш цэвэр/ оноогоор эрэмбэлдэг)

Он	Судалгаанд хамрагдсан улсын тоо/ Эрэмбэ	Өмнөх онтой харьцуулахад гарсан өөрчлөлт	Оноо
2012	94/176	-	36/100
2013	83/177	+2	38/100
2014	80/175	+1	39/100
2015	72/168	=	39/100
2016	87/176	-1	38/100
2017	103/180	-2	36/100
2018	93/180	+1	37/100
2019	106/180	-2	35/100
2020	111/180	=	35/100
2021	110/180	=	35/100
2022	116/180	-2	33/100

Эх сурвалж: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/mng>

Хүснэгт 3. Монгол Улсын Авлигын төсөөллийн индексийн тооцоонд ашигласан эх сурвалж

№	Эх сурвалжийн нэр	Тайлбар
1	Бертелсманы сан	Шилжилтийн индекс
2	Эдийн засгийн мэдээллийн нэгж	Улс орнуудын эрсдэлийн үйлчилгээ
3	Глобал Инсайт	Улс орнуудын эрсдэлийн түвшин
4	Швейцарын “Ай Эм Ди” Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төв	Дэлхийн өрсөлдөх чадварын жилийн эмхэтгэл: Үзэл бодлын судалгаа
5	АНУ-ын “Пи Ар Эс” групп	Улс орнуудын эрсдэлийн хөтөч
6	Дэлхийн банк	Улс орны бодлого, институцийн үнэлгээ
7	Дэлхийн эдийн засгийн форум	Үзэл бодлын судалгаа
8	Дэлхийн эрх зүйн төсөл	Хууль дээдлэх ёсны индекс
9	Ардчиллын олон талт байдлын төсөл (V-Dem v.10)	

Эх сурвалж: <https://iaac.mn/uploads/users/1278/files/ATG%20report%202022%20part%201.pdf>

¹⁰⁴ <https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/mng>

3. “БИЗНЕС ЭРХЛЭХҮЙ” ТАЙЛАН

3.1. Бизнес эрхлэхүй тайлангийн талаар

Doing business буюу “Бизнес эрхлэхүй” тайланг 2002 оноос жил бүр Дэлхийн банкнаас эрхлэн гаргасан. Бизнес эрхлэхэд илүү таатай улс орнуудын талаарх судалгааны мэдээллийг зөв боловсруулж байгаа эсэхийг шалгах зорилгоор тайлангаа нийтлэхээ түр зогсоож байгаагаа Дэлхийн банк 2021 онд мэдэгдсэн.

Хамгийн сүүлд нийтлэгдсэн 2019 оны судалгааны үр дүнгээр **бизнес эрхлэх орчин хамгийн их сайжирсан арван улсын тоонд** Саудын Араб, Йордан, Того, Бахрейн, Тажикистан, Пакистан, Кувейт, БНХАУ, Энэтхэг болон Нигери улс тодорлоо. Хамгийн их дэвшилттэй арван улсын жагсаалтанд БНХАУ ба Того улс тус тус хоёр жил дараалан орсон бол, Энэтхэг гурав дахь жилдээ дараалан орж байгаа нь бизнес зохицуулалтын реформ нь олон жил үргэлжлэх үйл явц гэдгийг харуулж байна. Бахрейн хамгийн олон тооны реформуудыг хэрэгжүүлсэн ба тайлангийн хэмждэг арван бүлэг үзүүлэлтийн есөд нь дэвшил гаргасан байна. Араас нь БНХАУ ба Саудын Араб улсууд тус бүр найман реформтой удаалж байна.

Бизнес эрхлэх таатай орчны үнэлгээгээр **хамгийн өндөр үнэлгээ авсан арван улсаар** Шинэ Зеланд, Сингапур, Хонг Конг БНХАУ-н ТЗБ, Дани, БНСУ, АНУ, Гүрж, Их Британи, Норвеги ба Швед улсууд тодорсон. Шилдэг үзүүлэлттэй улсууд ихэвчлэн аж ахуйн нэгж шинээр үүсгэн байгуулах онлайн систем, татвараа мэдүүлэх цахим платформтой төдийгүй цахимаар эд хөрөнгө шилжүүлдэг байна.

Дээрхтэй эн зэрэгцэн, 26 улс бизнес үйл ажиллагаа явуулахад шинэ саад бэрхшээл бий болгох алхмуудыг хийсэн байна. Эдгээрээс ихэнх нь бизнес эрхлэх өртгийг нэмэгдүүлэв.

Бизнес эрхлэгчийн гарааны зам дээд ба доод үзүүлэлттэй улс орнуудын хооронд асар их ялгаатай байна. Жишээ нь, үнэлгээний доод үзүүлэлттэй 50 эдийн засагт бизнес шинээр үүсгэн байгуулах хугацаа, жагсаалтын топ 20 улс оронтой харьцуулахад дунджаар зургаа дахин удаан байна. Топ 20 эдийн засагт хөрөнгө шилжүүлэх нь хоёр долоо хоногоос бага хугацаа шаарддаг бол доод 50 улсад гурван сар болдог. Доод 50 дундаж эдийн засагт цахилгаан холболт хийлгүүлэхэд топ 20 дундаж улстай харьцуулахад хоёр дахин удаан байдаг; энэхүү холболтын өртгийг нэг хүнд ногдох орлогын хувиар авч үзвэл 44 дахин өндөр байна.

Тус тайланд хэмжсэн 10 бүлэг үзүүлэлт: *шинээр бизнес эхлүүлэх, барилгын зөвшөөрөлтэй холбогдох ажиллагаа, цахилгаан холбуулах,*

хөрөнгө бүртгүүлэх, зээл авах, жижиг хөрөнгө оруулагч нарыг хамгаалах, татвар төлөх, хил дамнасан худалдаа эрхлэх, гэрээний хэрэгжилтийг хангах ба дампуурлыг шийдвэрлэх. Нэмэлт нэг бүлэг нь ажлын байраар хангах ба үүнийг хэмждэг боловч үнэлгээнд харгалзаагүй болно.

Тайлант хугацаанд шинээр бизнес эхлүүлэх, барилгын зөвшөөрөлтэй холбогдох ажиллагаа, цахилгаан холбуулах ба татвар төлөх чиглэлээр хамгийн их реформ хийгдсэн байна. Барилгын зөвшөөрөлтэй холбогдох ажиллагаа ба цахилгаан холбуулах үйл явцад хамаарах реформууд сүүлийн жилүүдэд хамгийн их нэмэгдсэн. Барилгын зөвшөөрөл авах үйл явцыг хялбарчилсан 37 улс орны ихэнх нь урьдчилан батлах ба шалгах явцыг илүү дөхөм болгохоор холбогдох байгууллагуудтай ажилласан. Бизнесүүдийг цахилгааны сүлжээнд илүү үр ашигтай холбох зорилгоор 16 эдийн засаг цахилгаан дэд бүтцээ шинэчлэхэд дорвитой хөрөнгө оруулалт хийсэн. Үүнээс гарсан нэг үр дүнг онцлоход, дэлхийн дундаж цахилгааны тасалдал 2017 ба 2018 онуудын хооронд 8 гаруй хувиар буурсан.

“Бизнес эрхлэхүй” тайлан 2003 онд үүсгэн байгуулагдсанаас хойш үнэлгээнд хамрагддаг нийт 190 улсаас 186 нь 3.500 гаруй бизнес реформ хийгдсэн байна.¹⁰⁵

Хамгийн сүүлд нийтлэгдсэн 2019 оны тайланд Монгол Улс 190 улсаас 81 дүгээрт бичигджээ.

Бүс нутгийн тоймууд:

Зүүн Ази ба Номхон далайн бүс нутаг: Тус бүсийн эдийн засгууд 2019 оны туршид бизнесийн орчныг сайжруулах 33 реформ хийсэн. Эдгээр нь ихэнхдээ жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд үйл ажиллагаа эрхлэх орчныг нь дэлхийн стандартын дагуу таатай болгож өгсөн ч нийт реформуудын хурд саарсан. 2019 оны хугацаанд бүсийн нийт реформын тоо арваар буурсан. Нийт улс орнуудын талаас багад нь реформууд хэрэгжсэн (25-с 12). Хэдий тийм боловч тухайн бүсээс таван улс дэлхийн топ 25 үзүүлэлттэй эдийн засагт багтаж байна, үүнд Сингапур (2), Хонг Конг (БНХАУ-ын ЗЗОБ) (3), Малайз (12), Тайвань (15) ба Тайланд (21). БНХАУ хоёр жил дараалан сайжирч буй 10 улсын тоонд орж байна.

Европ ба Дундад Ази: Тус бүсийн эдийн засгууд өөрсдийн бизнес орчныг таатай болгох чиглэлээр хийж буй ажлуудаа улам идэвхжүүлж, нийт 56 реформ хийсэн ба татвар төлөх, гэрээний хэрэгжилтийг хангах чиглэлийн реформуудаараа дэлхийд тэргүүлж байна. Дэлхийн хамгийн

¹⁰⁵ <https://www.worldbank.org/mn/news/press-release/2019/10/24/governments-worldwide-launched-294-reforms-over-the-past-year-to-make-doing-business-easier>

таатай бизнес орчинтой 20 улсын хоёр нь Европ ба Дундад Азид байрлаж байна – Гүрж (7) ба Умард Македон (17). Тажикистан Улс дэлхийн топ арван дэвшилттэй эдийн засгуудын тоонд орж байна.

Өмнөд Ази: Өмнөд Азийн дийлэнх эдийн засгууд бизнес зохицуулалтын реформуудыг дорвитой хийсэн хэвээр байгаа ба энэ дунд Энэтхэг, Пакистан улсууд бизнес эрхлэх таатай орчны үзүүлэлтүүдээ сайжруулж, дэлхийн хамгийн дэвшилттэй топ аравт зүй ёсоор орж байна. Бүсийн эдийн засгууд дотоодын бизнес эрхлэгчдэд таатай орчин бүрдүүлэх чиглэлээр нийт 17 реформ хийсэн байна. Дөрвөн реформ хийснээрээ Энэтхэг бүсийн хамгийн өндөр үзүүлэлттэй орон хэвээр байгаа ба бизнесийн таатай орчноороо дэлхийд 63-т орж байна. Пакистанд цахилгааны холболт хийлгүүлэх хугацаа 49 өдрөөр багассан.

4. ХҮНИЙ ХӨГЖЛИЙН ИНДЕКС

4.1. Хүний хөгжлийн индексийн талаар

Сүүлийн үед дэлхий нийтээрээ хөгжлийн түвшинг зөвхөн эдийн засгийн өсөлтөөр хэмждэг хандлагаас зайлсхийж, хүний хөгжлийн асуудалд онцгой анхаарал хандуулж байна. Улс үндэстний гол баялаг, хөгжлийн хүч, ирээдүйг тодорхойлогч үнэт зүйл бол хүн өөрөө байдаг. Хүний хөгжил гэдэг бол товчхондоо хүн төвтэй хөгжил - үйл явц хийгээд үр дүн юм. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүсийг хөгжүүлэх, хөгжлийг хүмүүст зориулах, хүмүүсийн өөрсдийнх нь оролцоотойгоор хөгжлийг хангана гэсэн үг. Хүний хөгжил, түүний зорилго, ач холбогдол Хөгжлийн үндсэн зорилго нь хүнийг эрүүл саруул байх, урт удаан наслах, бүтээлчээр ажиллаж амьдрах таатай орчин, нөхцөлийг хүмүүст бүрдүүлэхэд чиглэж байна.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-аас эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжилд хүний хөгжил улам бүр чухал болж байгааг тодорхойлох зорилгоор үндэсний хүний хөгжлийн илтгэлийг гаргаж байхыг гишүүн орнууддаа уриалан, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр (НҮБХХ) 1990 онд дэлхийн хүний хөгжлийн анхны илтгэлийг боловсруулсан. Энэхүү илтгэл нь хүний хөгжлийн үзэл баримтлалыг танин мэдэх, тухайн улс оронд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх нөөц бололцооны талаарх нэгдсэн мэдээлэл, судалгаа бий болгох зорилготой. Өнгөрсөн хугацаанд дэлхийн 140 гаруй улс орны нийт 700 гаруй илтгэл боловсруулагдан бэлэн болсон байна.

Дэлхийн улс орнуудыг хөгжлийн түвшнээр нь дээд (*very high*), дээгүүр (*high*), дундаж (*medium*), доогуур (*low*) гэж зэрэглэн ангилахад ашигладаг холимог статистик хэмжигдэхүүнийг хүний хөгжлийн индекс гэнэ.

Хүний хөгжлийн индекс нь хүний хөгжлийг урт удаан, эрүүл амьдарч байгаа байдлыг нь наслалтаар, мэдлэг эзэмших чадварыг нь суралцсан бодит болон суралцах хугацаагаар, зохистой амьдралын түвшинд хүрэх чадварыг нь нэг хүнд ногдох үндэсний орлогоор тооцох үндсэн гурван үзүүлэлтээр дүгнэдэг цогц индекс юм.

Дэлхийн улс орны хөгжлийн түвшинд илүү бодит үнэлгээ өгөх зорилгоор хүний амьдралын гол гурван хэмжигдэхүүн болох дундаж наслалт, боловсролын түвшин, амьжиргааны зохистой түвшний хэм хэмжээгээр харьцуулан цогц индексүүдийн статистик тооцоолол хийдэг.

Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) нь:

- Хүний амьдрах хугацааг тодорхойлох үзүүлэлт болох хүн амын дундаж наслалтын индекс;
- Бичиг үсэг тайлагдалтын байдал буюу боловсролын индекс: 25 ба түүнээс дээш насны хүн амын амьдралынхаа туршид эрдэм мэдлэг эзэмшин, суралцсан дундаж хугацаа болон сургуульд элсэх насны хүүхдийн бүх шатны сургуульд суралцах хугацааны квадрат дунджаас тооцсон боловсролын индекс;
- Нэг хүнд ногдох ДНБ буюу ҮНО орлогын индекс /Орлогын индексийг улсын түвшинд нэг хүнд ногдох ҮНО-ыг аймаг, нийслэлийн түвшинд нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг худалдан авах чадварын паритетад харьцуулж тооцно. Ингэхдээ нэг хүнд ногдох ҮНО болон ДНБ-ийг долларт шилжүүлэн тооцно/ гэсэн үндсэн 3 индексийг тооцно.
- Хүний хөгжлийн тэгш бус байдлаар засварласан индекс (ХХТББЗИ) нь хүн амын дундаж наслалт, боловсролын түвшин, нэг хүнд ногдох орлогын хэмжээг хүйсийн тэгш бус байдлаар засварласан нийлмэл индекс юм. Жендерийн тэгш бус байдлын индекс (ЖТББИ) нь хүйсийн тэгш бус байдлаас шалтгаалан нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, боловсролын байдал болон шийдвэр гаргах эрх мэдэл, хөдөлмөрийн зах зээл дэх оролцоогоор хэмжигдэх нийлмэл индекс юм.

Хүний хөгжлийн индексийг тооцох арга зүй:

Монгол Улс хүний хөгжил, түүний бүрэлдэхүүн индексүүдийг 2000 оноос эхлэн анх удаа тооцож эхэлсэн бөгөөд 2007 оноос Хүний хөгжлийн тэгш бус байдлаар засварласан индекс, жендерийн хөгжлийн индекс (ЖХИ), жендерийн тэгш бус байдлын индексийг улс, бүс, аймаг, нийслэлийн түвшинд албан ёсоор тооцон статистикийн эмхэтгэлд тархааж байна. НҮБ-ын Хүний хөгжлийн илтгэлийн газар Хүний хөгжлийн индексийг тооцох арга зүйд 2011 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсны дагуу Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо ХХИ-ийг тооцох аргачлалыг олон

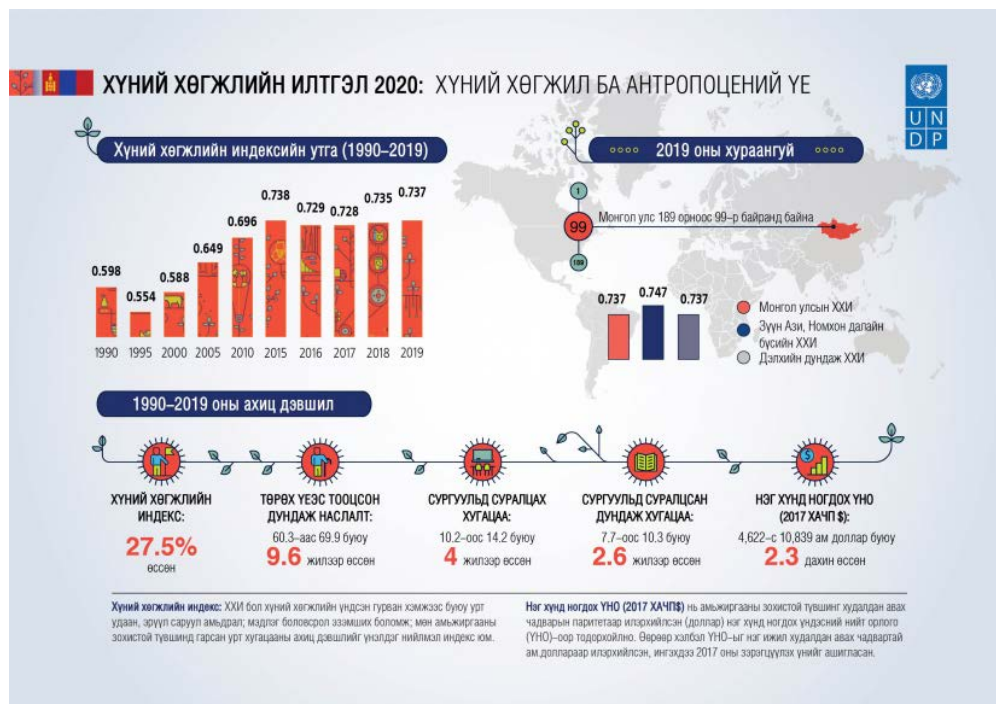
улсын арга зүйд нийцүүлэн 2014 онд шинэчлэн доорх схемийн дагуу тооцож байна. Хүний хөгжлийн бүрэлдэхүүн индексийг тооцоход дараах зарчим баримталж байна. Үүнд:

- Шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий нэгдмэл арга зүйтэй байх;
- Олон улсын нийтлэг аргачлалтай нийцсэн байх;
- Үзүүлэлтүүд өөр хоорондоо хамааралтай байх;
- Мэдээллийн эх үүсвэр тодорхой, тогтмол, үнэн бодитой байх;
- Хэмжих боломжтой, тодорхой үзүүлэлтийг сонгосон байх.

4.2. Монгол Улсын үзүүлэлт

Монгол Улс 1997 оноос хойш 3 жилийн давтамжтайгаар нийт 6 илтгэлийг боловсруулаад байна. Монгол Улсын Их Хурлын 2008 оны 12 дугаар тогтоолоор Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлогын тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд хүн бүрийг эрүүл саруул аж төрөх, урт наслах, амар тайван байх, түүх соёлоо хүндлэх, бүтээлчээр ажиллах, байнга суралцах оюун ухаан, авьяас чадвараа нээн хөгжүүлэх сонголттой байх таатай орчныг бүрдүүлэн “Монгол хүний амьдралын чанар”-ыг тасралтгүй дээшлүүлж, 2015 он гэхэд Мянганы хөгжлийн зорилтуудыг бүрэн биелүүлж, хүний хөгжлийн индексийг 0.83-т хүргэх бодлого баримталсан байдаг. Энэ хөтөлбөр 2015 онд дуусгавар болж дараагийн буюу “Тогтвортой хөгжлийн зорилго” болж, 17 зорилго 169 зорилтыг баталж, үргэлжлүүлэн 2016 оноос албан ёсоор хэрэгжиж эхэлсэн. Энэхүү зорилгууд нь хүний хөгжлийн үзүүлэлттэй шууд болон шууд бусаар холбогдож байгаа юм. Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталж, хүний хөгжлийн индексийг 2025 онд 0.77, 2030 онд 0.85, 2050 онд 0.9-д хүргэхээр зорилт тавьсан байна. Хүний хөгжлийн индексийн бүрэлдэхүүн индекс болох Орлогын индексийг гаргахдаа аймаг, нийслэлийн түвшинд Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ийг, улсын хэмжээнд Үндэсний нийт орлого (ҮНО)-ыг ашигласан. 2021 онд, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний суурь 2015 оноор солигдон 2015-2020 оны ДНБ-ийн дүн шинэчлэгдсэн тул 2015-2020 оны Хүний хөгжлийн индексийн тооцоог дахин хийв.

УИХ-ЫН
СУДАЛГААНЫ САН

5. БЕРТЕЛСМАНЫ ШИЛЖИЛТИЙН ИНДЕКС

5.1. Бертелсманы Шилжилтийн индексийн талаар

ХБНГУ-ын Берлин хотноо төвтэй Бертелсман сангаас эрхлэн гаргадаг Шилжилтийн индекс (*Bertelsmann Transformation Index*) нь дэлхийн улс орнуудын ардчилсан, чөлөөт эдийн засгийн тогтолцоонд хэрхэн амжилттай шилжиж буй талаарх үнэлгээ юм. Уг индексийг 2005 оноос хойш 2 жил тутам тогтмол тооцон гаргаж байгаа ба хамгийн сүүлд 2022 онд 137 улсаар гаргасан байна.

Бертелсманы Шилжилтийн индекс нь нөхцөл байдлын индекс (Улс төрийн шилжилт, Эдийн засгийн шилжилт) болон Засаглалын индексийг нийт 17 шалгуур үзүүлэлт (1-10 үнэлгээ бүхий 49 асуулт)-ээр гаргадаг байна.

Засаглалын чанарыг нийт 4 үзүүлэлт, 21 дэд үзүүлэлтээр үнэлдэг байна. Үүнд:

1. Удирдах чадвар (*Steering Capability*)
2. Нөөцийг үр ашигтай ашиглах (*Resource Efficiency*)
3. Зөвшилцөл (*Consensus-Building*)
4. Олон улсын хамтын ажиллагаа (*International Cooperation*)

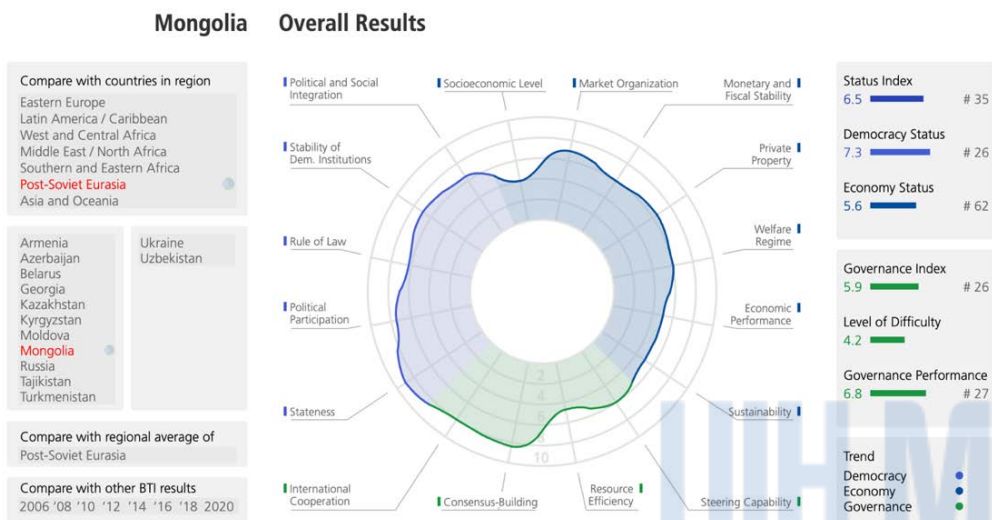
Үнэлгээг боловсруулахад улс орнуудыг Ази болон далайн орнууд (22 улс), Латин Америк, Карибын тэнгисийн орнууд (22 улс), Төв-Зүүн ба Өмнөд Европ (17 улс), Пост-социалист Евроази бүс нутаг (13 улс), Ойрх Дорнод болон Зүүн ба Хойд Африк (19 улс), Баруун ба Төв Африк (22 улс), Өмнөд ба Зүүн Африк (22 улс) гэсэн нийт 7 бүс нутагт хуваан авч үзэх ба Монгол Улсын хувьд Пост-социалист Евроази бүс нутагт хамаарна.

5.2. Бертелсманы Шилжилтийн индекс ба Монгол Улс

2022 оны байдлаар Монгол Улс нь 5.9 оноогоор “сайн” дүн авсан 29 улсын нэг бөгөөд судалгаанд авагдсан нийт 137 улсаас 26 дугаарт жагссан байна. (Зураг 9)

Зураг 9. Бертелсманы Шилжилтийн индексийн Засаглалын үзүүлэлт, Монгол Улс (2022 он)

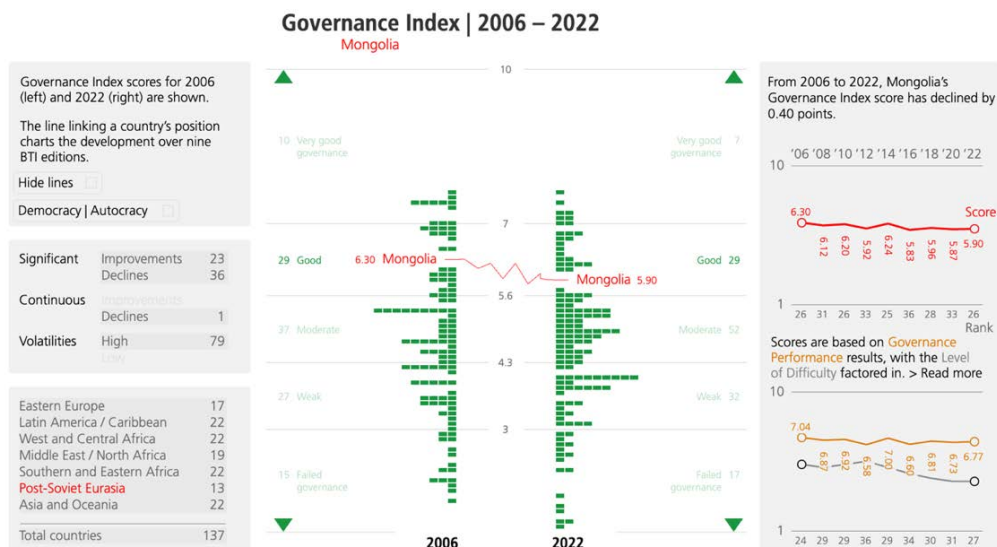
(Үзүүлэлт нь 1-10 хүртэл ба 10 гэх утга руу дөхөх тусам засаглалын чанар сайн байгааг илтгэнэ.)

Эх сурвалж: <https://bti-project.org/en/index/governance>

Монгол Улсын хувьд анх 2006 онд хамгийн өндөр буюу 6.30 оноо авч байсан бол 2016 онд хамгийн бага буюу 5.83 оноо авсан байна. (Зураг 10)

Зураг 10. Бертелсман сангийн Шилжилтийн индексийн Засаглалын үзүүлэлт, Монгол Улс (2022 он)

Эх сурвалж: <https://bti-project.org/en/index/governance>

6.ЭРХ ЗҮЙТ ЁСНЫ ИНДЕКС

6.1. World Justice Project байгууллагын Эрх зүйт ёсны индексийн талаар

Дэлхий даяар эрх зүйт ёсыг хөгжүүлэх зорилготойгоор 2006 онд АНУ-ын Хуульчдын холбооны ерөнхийлөгч Уильям Х.Нейкомын санаачлан үүсгэн байгуулсан Дэлхийн шударга ёсны төсөл (*World Justice Project*) олон улсын иргэний нийгмийн байгууллагаас эрхлэн гаргадаг Эрх зүйт ёсны индекс (*Rule of Law Index*)-ээр улс орнуудыг нэг хүртэлх оноогоор дүгнэж, эрэмбэлдэг.

Эрх зүйт ёсны индексийг нийт 8 үзүүлэлт, 44 дэд үзүүлэлтээр гаргадаг. Үүнд:

1. Засгийн эрх мэдлийг хязгаарлах хязгаарлалтууд (*Constraints on Government Powers*)
  - 1.1. Хууль тогтоогч институцээр хязгаарлагдсан байдал
  - 1.2. Шүүх засаглалын хязгаарлагдсан байдал
  - 1.3. Хараат бус аудитын үйл ажиллагаа
  - 1.4. Төрийн болон сонгууль албан тушаалтны зүй бус үйлдэл, үйл ажиллагаанд ногдуулах хариуцлага
  - 1.5. Төрийн бус хяналт
  - 1.6. Эрх мэдлийг хууль ёсоор шилжүүлэх

2. Авлигагүй байдал (Absence of Corruption)
  - 2.1. Гүйцэтгэх засаглалд
  - 2.2. Шүүх засаглал, шүүхийн тогтолцоонд
  - 2.3. Цагдаа, цэргийн байгууллагад
  - 2.4. Хууль тогтоох байгууллагад
3. Нээлттэй засгийн газар (Open Government)
  - 3.1. Хууль тогтоомж болон Засгийн газрын мэдээ, мэдээллийн ил тод байдал
  - 3.2. Мэдээлэл авах эрх
  - 3.3. Иргэний оролцоо
  - 3.4. Гомдол гаргах, гомдол барагдуулах механизм
4. Үндсэн эрх (Fundamental Rights)
  - 4.1. Ялгаварлан гадуурхахгүй байх
  - 4.2. Амьд явах, аюулгүй байх эрх
  - 4.3. Шударгаар шүүлгэх эрх
  - 4.4. Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө
  - 4.5. Шашин шүтэх, эс шүтэх эрх чөлөө
  - 4.6. Хувийн нууцтай байх эрх
  - 4.7. Эвлэлдэн нэгдэх эрх, эрх чөлөө
  - 4.8. Хөдөлмөрлөх эрх
5. Дэг журам, аюулгүй байдал (Order and Security)
  - 5.1. Гэмт хэрэггүй байдал
  - 5.2. Дотоодын мөргөлдөөнгүй байдал
  - 5.3. Асуудлыг хүчирхийллээр шийдвэрлэдэггүй байдал
6. Хууль дүрэм үйлчилдэг, хэрэгждэг байх (Regulatory Enforcement)
  - 6.1. Хууль дүрэм үйлчилдэг, хэрэгждэг байх
  - 6.2. Зүй бусаар үл нөлөөлөх
  - 6.3. Хэт удаашруулахгүй байх
  - 6.4. Шүүхээр шударга ёс тогтоох үйл явцыг хүндэтгэх
  - 6.5. Зохистой хэмжээний нөхөн төлбөргүйгээр төрийн мэдэлд авахгүй байх
7. Иргэний шүүх, шүүн таслах ажиллагаа (Civil Justice)
  - 7.1. Хүртээмжтэй, үнийн хувьд боломжтой байх
  - 7.2. Үл ялгаварлах
  - 7.3. Авлигагүй байх
  - 7.4. Засгийн газрын зүгээс зүй бусаар нөлөөлөхгүй байх
  - 7.5. Хэт удаашруулахгүй байх
  - 7.6. Хууль дүрэм хэрэгждэг, үйлчилдэг байх
  - 7.7. Маргаан шийдэх шүүхийн бус, хараат бус үр дүнтэй механизмтай байх
8. Эрүүгийн шүүн таслах ажиллагаа (Criminal Justice)
  - 8.1. Үр дүнтэй мөрдөн шалгах
  - 8.2. Хэргийг цаг алдалгүй, үр дүнтэй шүүн таслах
  - 8.3. Үр дүнтэй засан хүмүүжүүлэх тогтолцоо
  - 8.4. Үл ялгаварлах
  - 8.5. Авлигагүй байх
  - 8.6. Засгийн газрын зүгээс зүй бусаар нөлөөлөхгүй байх
  - 8.7. Шүүхээр шударга ёс тогтоох үйл явц

6.2. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улс

Монгол Улсын хувьд 2012 оноос энэ судалгаанд хамрагддаг болсон бөгөөд үндэсний 23 экспертийн судалгаа болон мэргэжлийн судалгааны байгууллагаар тусгайлсан аргачлалын дагуу иргэдээс судалгааг авч гаргадаг байна.

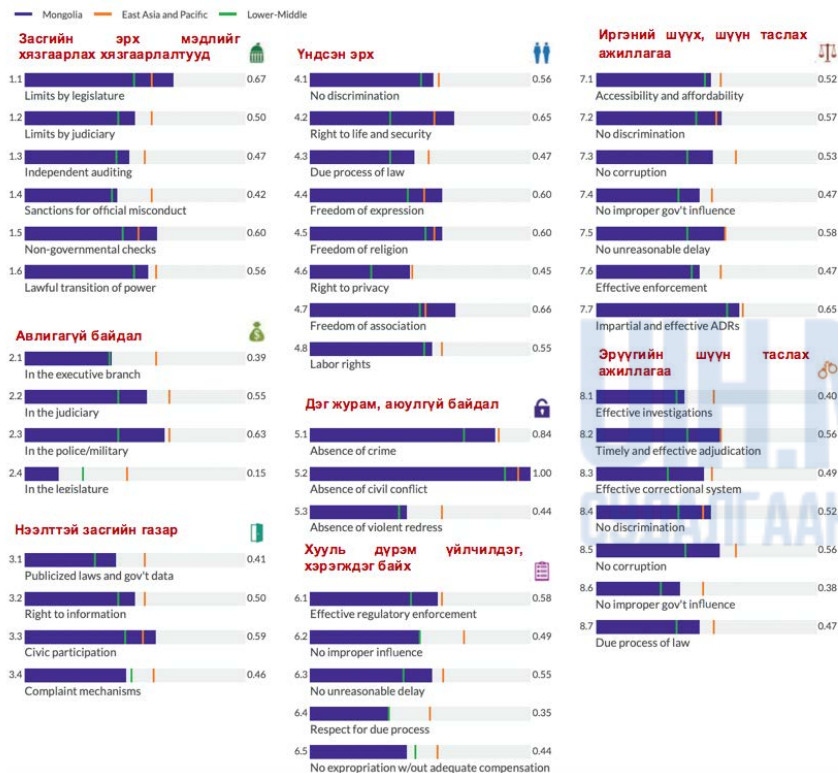
Хүснэгт 4. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улс (2016-2022 он)

	Ерөнхий эрэмбэ	1.Засгийн эрх мэдлийг хязгаарлах хязгаарлалт ууд	2.Авлигагүй байдал	3.Нээлттэй засгийн газар	4.Үндсэн эрх	5.Дэг журам, аюулгүй байдал	6.Хууль дүрэм үйлчилдэг, хэрэгждэг байх	7.Иргэний шүүх, шүүн таслах ажиллагаа	8.Эрүүгийн шүүн таслах ажиллагаа
2016	55/113	64/113	80/113	74/113	54/113	32/113	72/113	55/113	53/113
2020	57/128	65/128	83/128	70/128	61/128	45/128	82/128	68/128	52/128
2022	62/140	68/140	84/140	73/140	67/140	58/140	77/140	65/140	68/140

Эх сурвалж: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2022/Mongolia/>

Зураг 11. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улсын дэд үзүүлэлт (2022 он)

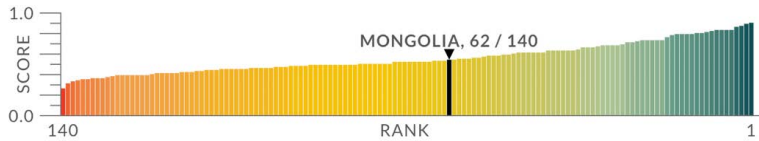
(Үзүүлэлт нь 0-1 хүртэл ба 1 гэх утга руу дөхөх тусам эрх зүйт ёс дээд зэргээр баримтлагдаж буйг илтгэнэ.)

Эх сурвалж: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2022/Mongolia/>

Дээрх байгууллагын 2022 оны судалгааны үзүүлэлтээр судалгаанд хамрагдсан 140 улсаас 0.54 оноогоор 62 дугаар байрт жагссан (Зураг 9) бол Зүүн Ази ба Номхон далайн бүс нутгийн хувьд 15 улсаас 8 дугаарт (Зураг 10), орлогын түвшин ойролцоо буюу дундаас доогуур орлоготой 38 улсаас 3 дугаарт (Зураг 11) тус тус жагссан байна.

Зураг 12. Эрх зүйт ёсны индекс ба Монгол Улсын эрэмбэ (2022 он)

Эх сурвалж: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2022/Mongolia/>

Зураг 13. Эрх зүйт ёсны индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт, Зүүн Ази ба Номхон далайн бүс нутгийн хувьд (2022 он)

Country/Jurisdiction	Regional Rank	Overall Score*	Change in Overall Score*	% Change in Overall Score*	Global Rank	Change in Global Rank†						
New Zealand	1/15	0.83	0.00	-0.5%	7	0						
Australia	2/15	0.79	0.00	0.1%	13	0						
Japan	3/15	0.79	0.00	0.0%	16	1 ▼						
Singapore	4/15	0.78	0.00	-0.5%	17	0						
Korea, Rep.	5/15	0.73	0.00	-0.4%	19	1 ▲						
Hong Kong SAR, China	6/15	0.73	-0.02	-2.8%	22	3 ▼						
Malaysia	7/15	0.57	-0.01	-1.7%	55	1 ▼						
Mongolia	8/15	0.54	-0.01	-1.3%	62	1 ▼						
Indonesia	9/15	0.53	0.01	1.6%	64	4 ▲						
Thailand	10/15	0.50	0.00	-0.2%	80	0						
Vietnam	11/15	0.49	0.00	0.1%	84	4 ▲						
China	12/15	0.47	0.00	0.5%	95	3 ▲						
Philippines	13/15	0.47	0.01	1.4%	97	5 ▲						
Myanmar	14/15	0.36	-0.03	-7.7%	132	3 ▼						
Cambodia	15/15	0.31	-0.01	-2.0%	139	0						

Эх сурвалж: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2022/Mongolia/>

Зураг 14. Эрх зүйт ёсны индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт, дундаас доогуур орлоготой орнуудын хувьд (2022 он)

Country/Jurisdiction	Income Rank	Overall Score*	Change in Overall Score*	% Change in Overall Score*	Global Rank	Change in Global Rank†						
Senegal	1/38	0.56	0.01	1.2%	56	1 ▲						
Ghana	2/38	0.55	0.00	-0.3%	58	0						
Mongolia	3/38	0.54	-0.01	-1.3%	62	1 ▼						
Indonesia	4/38	0.53	0.01	1.6%	64	4 ▲						
Nepal	5/38	0.52	0.00	0.2%	69	1 ▲						
Tunisia	6/38	0.52	-0.01	-1.9%	71	6 ▼						
Sri Lanka	7/38	0.50	0.00	-0.3%	74	2 ▲						
Ukraine	8/38	0.50	-0.01	-2.0%	76	2 ▼						
India	9/38	0.50	0.00	-0.4%	77	2 ▲						
Uzbekistan	10/38	0.50	0.01	1.0%	78	7 ▲						
Vietnam	11/38	0.49	0.00	0.1%	84	4 ▲						
Belize	12/38	0.49	0.01	2.0%	85	8 ▲						
Benin	13/38	0.49	0.00	0.4%	88	3 ▲						
Algeria	14/38	0.49	-0.01	-1.1%	89	7 ▼						
Morocco	15/38	0.48	-0.01	-1.5%	94	4 ▼						
Philippines	16/38	0.47	0.01	1.4%	97	5 ▲						
Tanzania	17/38	0.46	0.00	-0.8%	98	2 ▲						
Kyrgyz Republic	18/38	0.46	-0.01	-1.3%	100	1 ▼						
El Salvador	19/38	0.46	-0.02	-4.1%	102	7 ▼						
Zambia	20/38	0.45	0.01	1.5%	103	4 ▲						
Kenya	21/38	0.45	0.00	1.0%	104	2 ▲						
Côte d'Ivoire	22/38	0.45	0.00	-0.3%	108	3 ▼						
Angola	23/38	0.43	0.00	-0.3%	113	1 ▲						
Nigeria	24/38	0.41	0.00	-1.1%	118	3 ▲						
Iran, Islamic Rep.	25/38	0.41	-0.01	-2.6%	119	0						
Congo, Rep.	26/38	0.41	-0.01	-3.0%	120	2 ▼						
Honduras	27/38	0.41	0.01	3.1%	121	5 ▲						
Zimbabwe	28/38	0.39	0.00	-0.4%	124	3 ▲						
Bangladesh	29/38	0.39	-0.01	-1.5%	127	2 ▼						
Pakistan	30/38	0.39	0.00	-0.2%	129	2 ▲						
Bolivia	31/38	0.38	-0.01	-3.0%	130	0						
Mauritania	32/38	0.37	0.00	0.4%	131	3 ▲						
Myanmar	33/38	0.36	-0.03	-7.7%	132	3 ▼						
Nicaragua	34/38	0.36	-0.02	-4.6%	133	1 ▼						
Cameroon	35/38	0.36	0.00	1.0%	134	2 ▲						
Egypt, Arab Rep.	36/38	0.35	0.00	1.4%	135	2 ▲						
Haiti	37/38	0.35	-0.02	-6.4%	136	3 ▼						
Cambodia	38/38	0.31	-0.01	-2.0%	139	0						

Эх сурвалж: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2022/Mongolia/>

7. ЦАХИМ ЗАСАГЛАЛЫН ХӨГЖЛИЙН ИНДЕКС

7.1. Цахим засаглалын хөгжлийн индексийн талаар

Дэлхийн улс орнуудад хийгдэж байгаа дижитал шилжилт, цахим засаглалыг хэмждэг гол шалгуур үзүүлэлт нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Эдийн засаг, нийгмийн асуудал эрхэлсэн салбар байгууллагаас 2 жил тутам буюу тэгш тоотой жилүүдэд хийгддэг “Цахим засаглалын хөгжлийн индекс (E-Government Development Index (EGDI)” юм.

Уг судалгаа нь 1 жил гаруй хугацаанд үргэлжилдэг бөгөөд улс орнуудын ялгаатай байдал, онцлог зэрэгт тохируулж 65 орчим хэл дээр хийгддэг. Тус судалгааг гаргадаг судалгааны баг нь 100 орчим хараат бус хөндлөнгийн судлаачаас бүрддэг бөгөөд сайн дурын судлаачдыг мөн оролцуулдаг гэдгээрээ онцлогтой.

Судалгаанд нийт 193 орныг хамруулдаг ба энэхүү судалгаа 3 үндсэн индикаторыг гол үзүүлэлтээ болгон авдаг. Тухайлбал:

- Онлайн үйлчилгээний индекс – Online Service Index (OSI)
- Харилцаа холбоо, дэд бүтцийн индекс – Telecommunication Infrastructure Index (TII)
- Хүний капиталын индекс – Human capital index (HCI)

Энэхүү гурван бүлэг үзүүлэлт дээр тулгуурлан 193 орны цахим засгийн хөгжлийн индексийг тооцоолон гаргаж улс орнуудыг эрэмбэлдэг.

- Харилцаа холбоо, дэд бүтцийн индексээр тухайн улсын харилцаа холбооны хөгжлийг тодорхойлдог. Тухайлбал, харилцаа холбооны суурь, дэд бүтэц хэр зэрэг хөгжсөн, хүн амын хэдэн хувь интернэтийн болон харилцаа холбооны үйлчилгээг авдаг, үйлчилгээний хүртээмж зэргийг тооцож үздэг. Мөн харилцаа холбооны үйлчилгээг ашиглахдаа ямар тоног төхөөрөмж ашиглаж байна, ухаалаг утас, таблет, компьютерийн хэрэглээний түвшин, интернэтийн хурдны үзүүлэлт хот, хөдөөд ямар байна гэх зэргээр дэд бүтцийн бүхий л суурь үзүүлэлтийг нарийвчлан судалдаг.
- Харин Онлайн үйлчилгээний индексээр хүн амын түгээмэл ашигладаг төрийн үйлчилгээ онлайн хэлбэрт шилжсэн үү, хэдэн үйлчилгээг онлайнаар авах боломжтой, үүнд мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангаж байна уу, хүний хувийн мэдээллийг хамгаалах тогтолцоо, хууль эрх зүйн орчин бүрдсэн үү, цахим засаглалын суурь болсон зөөлөн дэд бүтцийн хөгжил ямар үе шатандаа явж байна зэрэг олон хүчин зүйлсийг судалдаг.

- Хүний капиталын индексээр иргэдийн цахим ур чадварын түвшин, бичиг үсэг тайлагдалт, боловсролын түвшин, иргэдийн цахим оролцоо зэрэг үзүүлэлтийг судлан жигнэсэн дунджаар энэхүү индексийг гаргадаг.

“Цахим засаглалын хөгжлийн индекс” улс орнуудын дижитал шилжилт, цахим засаглал, харилцаа холбооны хөгжлийг цогцоор нь үнэлж чаддаг гол индекс шалгуур үзүүлэлт юм.

7.2. Цахим засаглалын хөгжлийн индекс ба Монгол Улс

2022 оны судалгааны үр дүнг харахад Монгол Улс 18 байраар урагшилж 193 орноос 74-р байранд эрэмбэлэгдсэн бол 2020 онд 92-р байранд эрэмбэлэгдэж байсан юм.

2022 онд гарсан энэхүү судалгаагаар дээрх Цахим засаглалын хөгжлийн индексээр Монгол Улс хэрхэн үнэлэгдсэнийг 3-н үзүүлэлт тус бүрээр сүүлийн 2 судалгаатай харьцуулж харвал индекс тус бүр дээр 2022 онд огцом өсөлт үзүүлсэн байна:

Хүснэгт 5. Цахим засаглалын хөгжлийн индекс, Монгол Улсын үзүүлэлт, (2004-2022 он)

	2004	2008	2012	2016	2020	2022
Цахим засаглалын хөгжлийн индекс (EGDI) эрэмбэ	75	82	76	84	92	74
Цахим засаглалын хөгжлийн индекс (EGDI) үзүүлэлт	0.42	0.47	0.54	0.52	0.65	0.72
Онлайн үйлчилгээний индекс – Online Service Index (OSI)	0.19	0.42	0.59	0.51	0.53	0.63
Харилцаа холбоо, дэд бүтцийн индекс – Telecommunication Infrastructure Index (TII)	0.19	0.09	0.18	0.28	0.61	0.70
Хүний капиталын индекс – Human capital index (HCI)	0.87	0.91	0.87	0.76	0.81	0.84

Эх сурвалж: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/113-Mongolia/dataYear/2004>

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- WGI-Interactive Data Access. (n.d.). WGI-Interactive Data Access. Retrieved June 20, 2023, from <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>
- *WJP Rule of Law Index*. (n.d.). WJP Rule of Law Index. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>
- Governance. (n.d.). BTI 2022. <https://bti-project.org/en/index/governance>
- Ц. Даваадулам. (2010). Засаглалын үзэл баримтлал, нэр томъёоны тайлбар толь бичиг.
- П.Доржсүрэн. (2008). Засаглалын төлөв байдлыг хэмжихүй. *Шинэ Толь*, 62. <https://academy.edu.mn/content/626208-2/>
- П.Доржсүрэн. (2010). Засаглалын үнэлгээ, үзүүлэлтийн төрөл. *Шинэ Толь*, 69. <https://academy.edu.mn/content/691069-2/>
- Бычкова, С. Г. (2022). *Социальная статистика*. Издательство Юрайт.